

**O‘ZBEKISTON VA XALQARO MOLIYA TASHKILOTLAR O‘RTASIDAGI MOLIYAVIY
MUNOSABATLARINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI**

Xaydarov Baxrom Xolmuradovich

O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali, o‘qituvchisi
baxrom3500@gmail.com

Rajabov Sanjarbek Xamro o‘g‘li

O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali, talaba
sanjarbek05282004@gmail.com

Tursunov Firdavs Sherali o‘g‘li

O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali, talaba
tursunovfirdavs777@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada jahon moliya tizimini rivojlantirish istiqbollari va moliya tizimining rivojlanishidagi global muammolar haqida bayon etilgan.*

Kalit so‘zlar: *moliyaviy tizim, sikl, global, jamiyat, yalpi ichki mahsulot, resurs, model*

Zamonaviy iqtisodiyotda moliyaviy tizimning sifat jihatidan yangi holatiga o'tish mavjud bo'lib, uning asosiy funksiyasini - iqtisodiy o'sishni moliyalashtirishni amalga oshirish qobiliyati bilan tavsiflanadi. Shu bilan birga, moliya tizimi moliyaviy resurslarni qayta taqsimlashni tashkil etish va ularni real iqtisodiyotga aylantirish bilan zarur darajada kurasha olmaydi, uning rivojlanish darajasi zamonaviy iqtisodiy o'sish talablariga javob bermaydi. Bir nechta davlatlar obyektiv ravishda moliya tizimini, moliya bozorlarini, moliyaviy vositachilik sektorini rivojlantirishni jadallashtirish bo'yicha chora-tadbirlar tizimiga muhtoj, ya'ni. iqtisodiy rivojlanish uchun etarli moliyaviy yordam yaratishda.

Mamlakatimizda iqtisodiyotdagi bugungi kunning muhim vazifalaridan biri bu moliya bozorini rivojlantirish va xalqaro moliyaviy munosabatlarni yo'lga qo'yishdir. Moliya bozori iqtisodiyotni rivojlantirish, yalpi ichki mahsulotlarni oshirish, kapital jalb qilish, investitsion jozibadorlikni oshirishga xizmat qilishini ko'rishimiz mumkin. Jamiyat taraqqiyotida moliyaviy munosabatlarning o'rni esa beqiyosdir, zero, ular moliyaviy resurslarining harakati shakllanishi, taqsimlanishi va xalqaro moliya bozori institutlari hamda moliyaviy institutlar va tashkilotlar tomonidan ishlatilishiga asoslangan tarkib bo'yicha murakkab bo'lgan munosabatlar tizimidir. Shu sababli, hozirgi vaqtda kelib, O‘zbekiston bilan ko‘plab moliya tashkilotlar iqtisodiy munosabatlar keng yo'lga qo'yilib va samarali hamkorlik aloqalarini o‘rnatib kelmoqda. Bu xalqaro moliya tashkilotlari O‘zbekistonning ijtimoiy va iqtisodiy sohalariga bir qator investitsiyalar kiritgan. Investitsion loyihalar soni ko‘p va hamkorlik aloqalarini mustamkamlash doimiy ravishda e’tibor qaratilishi lozim. Sababi shundaki, xalqaro bozorga chiqish, davlatning eksport salohiyatini oshirish, aholining ijtimoiy qo‘llab

quvvatlash, hamda ishlab chiqarish hamda xizmat ko'rsatish infratuzilmasini yaxshilash uchun xalqaro moliya institutlarini bilan aloqalarni rivojlantirish vazifalardan biri hisoblanadi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev tomonidan tasdiqlangan PF-4947-sonli Farmonidan ham ushbu masalalarga alohida to'xtalib o'tilib, unda kapitalni jalb qilish va korxonalar, moliyaviy tashkilotlar va xalqaro munosabatlarni tashkil etuvchi moliya bozorini rivojlantirishga qaratilgan O'zbekiston Respublikasi moliya bozorini o'rta muddatli va uzoq muddatli istiqbolda rivojlantirish konsepsiyasini ishlab chiqishi belgilab qo'yilgan. Chunki xalqaro iqtisodiy hamkorlik uning sub'yektlari iqtisodiy manfaatlarini milliy chegaralardan tashqarida ro'yobga chiqarishning eng maqbul yo'li hisoblanadi. Iqtisodiy hamkorlik va iqtisodiy integratsiyani har qanday shaklda amalga oshiradigan mintaqaviy tashkilotlar muhim ahamiyatga ega. Mintaqaviy fondlar va banklar ularga ma'lum darajada yordam beradi. Mintaqaviy iqtisodiy hamkorlikning maqsadi rivojlanayotgan mamlakatlarga barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda, iqtisodiyotning eng muhim tarmoqlarini shakllantirishda, ijtimoiy rivojlanish darajasini oshirishda va odamlarning hayotini yaxshilashda yordam berishdir.

Global rejaning moliyaviy-iqtisodiy munosabatlarining yangi shakllarining paydo bo'lishida ifodalangan moliyaviy kapital sifatining keng ko'lamli o'zgarishi, birinchi navbatda, moliyaviy makonga va global moliya amaliyoti va maqsadli siyosat o'rtasida yuzaga keladigan munosabatlarga ta'sir qildi. Jamiyat hayotini har tomonlama moliyalashtirish nuqtai nazaridan jahonda hukm surayotgan tendentsiyalarga mos ravishda mamlakatning kompleks rivojlanishini ta'minlashda xizmat qiladi.

Moliyalashtirish natijasi jahon yalpi ichki mahsulotidagi moliyaviy sektor ulushining keskin ortishi, jamiyatning umumiy daromadlari tarkibida asosiy o'rinni egallagan moliya bozorlaridagi operatsiyalardan olingan daromadlarning rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyotida tarqalishi bo'ldi. Rivojlangan mamlakatlarning jamoat ongida moliyaviy xizmatlar va moliyaviy (pul) resurslar harakatini tashkil etuvchi moliyaviy vositalarning ustunligiga yo'naltirilgan yangi xulq-atvor modeli o'rnatildi.

Iqtisodchilar inqirozning uchta asosiy sababini ko'rsatadilar: birinchidan, davlat tomonidan tartibga solish xatolari; ikkinchidan, iqtisodiyotning siklik rivojlanishi; uchinchidan, mavjud moliya tizimining muvaffaqiyatsizligi.

Moliyaviy inqiroz qaysidir ma'noda bir-biri bilan iqtisodiy aloqalar bilan bog'langan deyarli barcha mamlakatlarga ta'sir qilganligi sababli, jahon moliya tizimini moliyaviy munosabatlarni tashkil etishning institutsional yoki tarkibiy-huquqiy shakli sifatida ko'rib chiqish zaruriyati paydo bo'ldi. Jahon moliya bozori moliyaviy munosabatlarning turli sohalari yig'indisi bo'lgan, pul resurslari shakllantiriladigan va foydalaniladigan moliyaviy tizimning mavjudligini nazarda tutadi. Moliya tizimini shakllantirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri uning moliyaviy-iqtisodiy inqirozga qarshi kurashdagi rolini kuchaytirishdan iborat. Shu bilan birga, moliya tizimini isloh

qilish zarurati mamlakatda sivilizatsiyalashgan bozor munosabatlarini muvaffaqiyatli qurishning asosiy sharti bo'lib ko'rinadi.

Hozirgi vaqtda "moliyaviy tizim" atamasi eng keng tarqalgan va ko'pincha qonun hujjatlarida, sud qarorlarida, ijtimoiy axborotlarida, davlat rahbarining, hukumati raisining nutqlarida uchratish mumkin. U qonun ta'rifiga ega emas va ko'rib chiqilayotgan ta'rifni ishlab chiqishda olimlarning yagona kontseptual ishlab chiqarish mavjud emas. Uning murakkab tabiatini tushinish kerak, chunki uni ham o'zgartirishni ko'rsatish mumkin: tarixiy, siyosiy, iqtisodiy va huquqiy.

Moliya tizimidagi munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlarning ko'payishi, afsuski, tizimsiz, bir lahzalik xarakterga ega ekanligini ham ta'kidlash lozim. Shu bilan birga, xulosa qilishimiz mumkinki, bu atama ko'pincha inqiroz davrida qonunchilikda qo'llaniladi. Shuni ta'kidlash kerakki, "moliyaviy tizim" atamasining ta'rifining munozaraligi, uning chegaralarini belgilash bilan moliyaviy huquqning moliyaviy faoliyati, moliyaviy intizom kabi toifalari bilan bevosita bog'liqdir.

O'zbekistonning 2020 yil 9 oyi davomidagi tashqi savdo aylanmasi bo'yicha statistik ma'lumotlarni e'lon qildi. Unga ko'ra, joriy yilning o'tgan 9 oyi davomida O'zbekistonning eng ko'p tashqi savdo aylanmasi Xitoy bilan bo'lgan – 4,6 mlrd, bunda eksport – 1,4 mlrd, import 3,2 mlrd AQSh dollarini tashkil etgan. Keyingi o'rinda Rossiya turibdi – 4,1 mlrd, eksport – 1,1 mlrd, import 3 mlrd AQSh dollari. Yuqori uchlikni Qozog'iston yakunlab beradi – 2 mlrd., eksport – 646,2 mln, import 1,3 mlrd AQSh dollari. Shuningdek, O'zbekistonning quyidagi davlatlar bilan tashqi savdo aylanmasi yuqori bo'lgan. Koreya – 1 mlrd 599,6 mln, eksport – 34,1 mln, import 1 mlrd 565,5 mln AQSh dollari. Turkiya – 1 mlrd 434,1 mln, eksport – 650,9 mln., import 783,2 mln AQSh dollari. Qirg'iziston – 660,7 mln, eksport – 561,1 mln, import 99,6 mln AQSh dollari. Germaniya – 574 mln, eksport – 51,3 mln, import 522,8 mln AQSh dollari. Afg'oniston – 542,9 mln, eksport – 541,3 mln, import 1,7 mln AQSh dollari. Tojikiston – 358,8 mln, eksport – 289,1 mln, import 69,7 mln AQSh dollari. Turkmaniston – 323,6 mln, eksport – 97,8 mln, import 225,9 mln AQSh dollari. Dunyoning yetakchi davlatlari, Osiyo-Tinch okeani mintaqasidagi rivojlangan mamlakatlar, xususan, Koreya Respublikasi va Yaponiya, Yevropa mamlakatlari va Yevropa Ittifoqi, arab-musulmon hamda turkiy tilli davlatlar bilan o'zaro manfaatli, samarali va ko'p qirrali hamkorlikni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston xalqaro moliya tashkilotlari bilan moliyaviy munosabatlarini shakllantirishida va rivojlanishidagi asosiy omili:

- jahon bozorlarida o'zining o'rniga ega bo'lishi, ayniqsa tovar bozorlarida;
- Mamlakat iqtisodiy aloqalarning baynalminallashuvi va globallashuvi.
- Iqtisodiy va ijtimoiy sohalarida integratsiya jarayonlarining kuchayishi.
- Mamlakatning ilmiy-texnika taraqqiyotiga qo'shgan hissi

- Xalqaro moliya munosabatlarining ko'p tomonlama va manfaatli tartibga solish tizimini takomillashtirilishi.

- Mamlakatda transmilliy korporatsiya va banklar faoliyatini nazorat qilish va kengaytirilishi

Agar quyidagi omillar iqtisodiyot va xalqaro moliyaviy munosabatlarda o'z aksini topsa, mamlakating moliyaviy rivojlanish koeffitsiyentga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

"Moliya tizimi" atamasining murakkab tabiati, bu tushuncha iqtisodchi olimlar, moliyachilar, ma'muriy mutaxassislar tomonidan ilmiy tadqiqot obyekti bo'lishi kerakligi bilan belgilanadi, shuning uchun ushbu atamani ko'rib chiqishda asosiy vazifa - bu tushunchalar doirasini aniqlashdir. Xalqaro moliya tizimidagi muammolarning dolzarbligi jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi bilan bog'liq bo'lib, kelajakda shu kabi shoklarning oldini olish, inqirozning yanada tarqalishining oldini olish uchun uning arxitekturasi mustahkamlash zarurati bilan bog'liq.

Moliya tizimi quyidagi printsiplarga mos kelishi kerak: moliyaviy tizimning barqarorligi, moliyaviy nazorat va davlat boshqaruvining davlat va moliya organlari bilan o'zaro ta'siri va izchilligi printsiplari, federalizm printsiplari. Bundan tashqari, olimlar ham, qonunchilar ham "moliya tizimi" va "byudjet tizimi", "moliya tizimi" va "pul tizimi" atamalarini chalkashtirishga yo'l qo'yimoqda. Aytish mumkinki, soliq va byudjet tizimlari moliya tizimining bir qismidir.

Demak, hozirgi zamon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, eng avvalo, o'zining nochorligini ko'rsatgan moliya tizimining inqirozi, shuningdek, aniq davlat tomonidan tartibga solish zaruratidir. Deyarli barcha olimlar inqiroz hodisalarini tartibga solishda, shu jumladan huquqiy tartibga solish, profilaktika choralarini ko'rish va inqirozga qarshi boshqaruv dasturlarini yaratish orqali davlatning rolini oshirish tendentsiyasini qayd etadilar.

Muammo shundaki, inqiroz "global" miqyosidagi, keng qamrovli bo'lib qolgan bir paytda bu dastur va chora-tadbirlar ishlab chiqilmasligi, davlat inqirozli vaziyatlarning oldini olish uchun o'z vazifalarini doimiy ravishda bajarishi lozim. V.Zorkin "Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi o'z mohiyatiga ko'ra zamonaviy huquqiy davlat inqirozini ham anglatadi", deb to'g'ri ta'kidlagan. Biz ham E.V.ning fikriga qo'shilishimiz kerak. Pokachalovning ta'kidlashicha, "moliya tizimini ma'lum bo'g'inlarga (institutlarga) aniq differentsiatsiya qilish nafaqat nazariy nuqtai nazardan, balki amaliy nuqtai nazardan ham zarurdir".

Yuqoridagilarni umumlashtirib aytadigan bo'lsak, moliya tizimini moliyaviy faoliyat bilan shug'ullanuvchi organlar tomonidan pul mablag'larini shakllantirish, taqsimlash va ulardan foydalanish bilan bog'liq ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi ma'lum tamoyillarga asoslangan o'zaro bog'liq huquqiy normalar majmuasi sifatida ta'riflash mumkin.

1. Xaydarov B., Saitov S. Raqamli iqtisodiyot tushunchasi va afzalliklari //Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar. – 2022. – T. 1. – №. 1. – С. 634-635.
2. Xaydarov B. X., Saitov S. A. RAQAMLI IQTISODIYOT TUSHUNCHASI, AFZALLIKLARI AMALIY AHAMIYATI VA HORIJIY TAJRIBA //Academic research in educational sciences. – 2022. – T. 3. – №. 5. – С. 151-156.
3. Хайдаров Б. ИҚТИСОДИЙ ИСЛОҲОТЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА КАМБАҒАЛЛИКНИ ҚИСҚАРТИРИШ //Экономика и образование. – 2021. – №. 4. – С. 288-292.
4. Баҳром Х. Х. БИЗНЕСНИ РЕЖАЛАШТИРИШ ТАРТИБЛАРИ //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – Т. 12. – №. 2. – С. 139-142.
5. Xaydarov B. IMPACT OF INTELLECTUAL PROPERTY PROTECTION ON THE DIGITAL ECONOMY //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 11. – С. 163-174.
6. Xaydarov Baxrom Xolmuradovich, Xudayarov Rashid Tuychiyevich. (2022). RAQAMLI IQTISODIYOT BIZNESNI REJALASHTIRISH. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 1(2), 110–113. Retrieved from <http://journal.jbnuu.uz/index.php/ijestr/article/view/130>
7. Xaydarov Baxrom Xolmuradovich, & Saitov Sirojiddin Abduvalievich. (2022). RAQAMLI IQTISODIYOTDA KICHIK BIZNESNING O'RNI. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 1(2), 113–116. Retrieved from <http://journal.jbnuu.uz/index.php/ijestr/article/view/131>
8. Xaydarov Baxrom Xolmuradovich. (2022). RAQAMLI IQTISODIYOTDA BUXGALTERIYA VA AUDITNI O'RNI. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 1(2), 128–131. Retrieved from <http://journal.jbnuu.uz/index.php/ijestr/article/view/135>
9. Tuychieva Nodira, Baxrom Xaydarov, & Quziboyev Zafar. (2022). THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF COMPETITION AND MONOPOLY IN THE ECONOMY. Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 1(11), 241–245. Retrieved from <http://ijournal.uz/index.php/jartes/article/view/324>
10. Baxrom Xaydarov. (2022). IMPACT OF INTELLECTUAL PROPERTY PROTECTION ON THE DIGITAL ECONOMY. Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 1(11), 163–174. Retrieved from <http://ijournal.uz/index.php/jartes/article/view/317>.
11. Saitov Sirojiddin, Tuychieva Nodira, & Saydullayeva Dinora. (2022). CHARACTERISTICS OF PRICE AND FORMATION. Journal of Academic Research

and Trends in Educational Sciences, 1(11), 265–270. Retrieved from <http://ijournal.uz/index.php/jartes/article/view/329>

12. Saitov Sirojiddin, & Achilov Azizbek. (2022). TRANSITION TO THE MARKET ECONOMY AND ITS CHARACTERISTICS IN UZBEKISTAN. Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 1(11), 255–258. Retrieved from <http://www.ijournal.uz/index.php/jartes/article/view/327>

13.